թւում է պատմագիրը: Արդ՝ ճիշդ այս գաւառներն են, որոնց վերստին նուաճումը վերագրւում է Մուշեղ Մամիկոնեանին: Սա չի համապատասխանում պատմական իրականութեան: Ամօթապարտ դաշինքը սկիզբն եղաւ Արշակունեաց պետութեան քայքայման եւ քիչ յետոյ բաժանուեց երկու օտերիմ թշնամիների մէջ:

Մուշեղին նուիրուած այդ էջերը Փաւստոսի ճարտասանութեան արդիւնք են եւ գովք Մամիկոնեան հերոսին: Մակաբայեցւոց գիրքն է, որ աղբիւր է ծառայել մեր պատմագրի ոգեւորութեան: Ոճը եւ բառերը մտնում են նրան: Յուդա Մակաբայեցին «հարկանէր,» «ի գերութիւն վարէր զկանայս», պատանդս առնէր, եւ «զմնացորդս» «ի հարկի ծառայութեան կացուցանէր:» Աւելի բան չէ գտնում Փաւստոսը ասել Մուշեղի մասին, քան կրկնել այս բառերը գրեթէ միեւնոյն ձեւով ամբողջ 12 գլուխներում, ուր իր հերոսի պատերազմական չահատակութիւններն է նկարագրում: Որ Փաւստոսը գտնւում է Մակաբայեցւոց ազդեցութեան տակ, ինքը եւս չէ թագցնում եւ մի ուրիշ տեղիւ յիշում է նրանց «ի նմանութիւն Յուդայ եւ Մատաթեայ Մակաբէի անկան ի ճակատ պատերազմի» (Գ. Ժա):

Ամբողջ Ս. Գրքի մէջ մի անգամ է միայն պատահում «Ի հարկի ծառայութեան կացուցանել» ոճը եւ այդ՝ Բ. Մակաբ. 8 գլխում, որտեղից քաղում է Փաւստոս եւ միւս յիշած բառամթերքը:

Որպէս զի խելահաս լինինք բուն իմաստին, մի միջոց կայ եւ դրական միջոց, դիմել յոյն բնագրին: Արդ հայ դարձուածքի դէմ յոյնը ունի katedou-losanto, այսինքն՝ ծառայեցուցին (Ա. Մակ. Ը.10):

Ասել է թէ խօսքը հարկատուութեան մասին չէ, այլ հնազանդութեան, ծառայութեան բերելու:

Եթէ Պ. Մանանդեան փոխանակ Նորայրի հեղանակութեան ապաւինելու նեղութիւն քաշէր բանալ յոյն բնագիրը, կարծում եմ, ձեռնպահ կը մնար մեր մեկնութիւնը անյաջող համարելու արտօրանքից: Հարկ հայերէն չի նշանակում միայն «տուրք». այլ աւելի լայն նշանակութիւն ունի՝ «հարկադրանք:» «Ի հարկի ծառայութեան կացուցանել» նշանակում է «պարտաւորացնել, հարկել ծառայելու,» «Ի հարկի ծառայութեան կալ,» պարտաւորուիլ ծառայելու: Սրանով վէճը լուծւում է միանգամայն:

Նոյն դարձուածը առանց ծառայութեան, այլ լոկ «ի հարկի կացուցանել,» «ի հարկի կալ,» կամ «հարկիլ» եւս միեւնոյն նշանակութիւնն ունի, որ է ծառայել, համապատասխան յոյն **ergomai**. «Ոչ եւս կայցեն նոքա ի հարկի օտարաց,» (Երեմ. Լ.8), կամ «թէ ոչ հարկեցէք արքային» (Երեմ. Իէ.9) յոյնն ունի միշտ **ergonta, ergasaste**:

Երբեմն հարկ թարգմանած է յոյն **phoros**, որ նշանակում է «տուրք, հարկ:» Ս. Գրքի մասնագէտները սակայն վկայում են, որ յոյն բառը եօթանասնից թարգմանութեան մէջ գործ է ածւում առաւելապէս ծանր աշխատանքի, բեկարի մտքով, համաձայն Եբրայերէնի **mas** բառին, մերթ փոխարինուելով **ergon** «գործ, աշխատանք» բառով: (Vigourout, Dict. Hib. II 1030.)

Հայերէն հարկ իր կրկնակի իմաստով լիովին ծածկում է յոյն բառը: Նշանակալից է՝ «կացոյց զնա ի վերայ հարկաց բեռնակրաց» (Գ. Թագ. ԺԱ. 28), ուր հարկք է բեկար, **cowees**. «Արկ արքայ Սողոմոն մարդահարկ յամենայն Իսրայէլ, եւ էր հարկն երեսուն հազար արանց:» (Գ. Թագ. Ե.13) Մարդահարկ նշանակում է բեկարի ենթակայ մարդ: Նոյն միտքն ունի եւ հարկատուք բառը որ կարդացւում է Մնացորդաց գրքի համապատասխան տեղում («ած Սողոմոն ի հարկատուս.» Բ. Մն. Ը. 8):

Ս. Գրքի հետեւութեամբ Ղեւոնդ պատմագիրը ասում է Եգիտի մասին. «Հասանէր ի քաղաքն Կարնոյ եւ արկանէր մարդահարկ ի վերայ աշխարհին եւ հաւաքեալ զրամութիւն անթիւ կացուցանէր գործավարս ի վերայ գործոյն եւ փոյթ յանձին կալեալ շինէր զխրամատեալ պարիսպ քաղաքին:» (Հրատ. Շահնազարեանի, էջ 161.)

«Արկ Սողոմոն ընդ հարկօք ծառայութեան» (Գ. Թագ. Թ.21) դարձեալ վերաբերում է ծանր աշխատանքի: Այսպիսով ոչ ի հարկի եւ ոչ ընդ հարկօք ծառայութեան դարձուածները